

Ett paradigmskifte (?) i svensk geografi

Bakgrunden till den här artikeln är det faktum att ingen avhandling i historisk geografi med inriktning på svenska förhållanden och det svenska kulturlandskapet lagts fram sedan 2012. Det är tråkigt eftersom det historisk geografiska paradigmet med en svensk antikvarisk inriktning länge varit fast förankrat vid Stockholms universitet sedan 1950-talet med forskare som Staffan Helmfrid och David Hannerberg.

Fem lektorer och en professor alla med erfarenhet från 1990-talets forskarmiljö har ingått i institutionens forskargrupp i historisk geografi sedan dess, in på 10-talet. Den antikvariska kompetensen har många tillämpningsområden i olika sektorer. Den antikvariska kanon kan sägas innefatta följande ämnesområden: kulturgeografi, konsthistoria med arkitektur, religionshistoria, arkeologi, naturhistoria, språkhistoria, historia, ekonomisk historia, teknikhistoria, idéhistoria, etnologi och filosofi.

Det vill säga ungefär vad som tillgodosöks på kulturvetarprogrammet på Stockholms universitet. Men antalet studentuppsatser inom historisk geografi har avtagit och därmed studenternas kontakt med hela forskarmiljön.

En förklaring är att knappt någon arkeolog längre väljer kulturgeografi till sitt *curriculum vitae* längre. Utbytet mellan kulturgeografi och arkeologi var länge en språngbräda in i yrkes- och forskarkarriä-

ren, till exempel för inventeringen. Inventeringen på Riksantikvarieämbetet utgörs idag endast av två administrativa handläggare.

En policy har fått insteg där myndigheten inte längre avgör vad som är ett betydelsefullt kulturarv. Kulturlandskapet är inte längre mer relevant att värdesätta än något annat kulturarv, inte heller det förhistoriska. Därför har flera antikvariska tjänstemän tvingats lämna verksamheten. Av Riksantikvarieämbetets regleringsbrev utfärdat av regeringen på Riksdagens uppdrag framgår att varken antikvariska värden, kulturminne, landskap, kulturlandskap eller fornminnesmiljö finns nämnda, endast kulturmiljövård. Det betonas ett slags tillgängliggörande i samarbete med statens kulturinstitutioner såsom Statens kulturråd och ett bokstavligt kulturmiljövårdande i samarbete med Samhall och andra för att såga bort sly och restaurera o. dyl. (Regeringen 2011; Regeringen 2013).

En annan förklaring är inriktningen på undersökningsverksamheten från 1990-talet. Till exempel i Östergötland intar privata entreprenörer mellan 50–70 procent av exploateringsuppdragen. Arkeologerna har blivit utgrävare; de körs in med fordon, gräver ut och kör tillbaka med materialet för arkivering. Kulturlandskapet omkring nedsätts i värde. Stockholmsinstitutionen kan intyga att nästan inga arkeologer eller några andra studenter heller

längre vill gå institutionens antikvariska landskapskurser, hur avancerade dem än är. Det finns inget intresse kvar. Men jag menar att historisk geografi på långa vägar inte tappat sin antikvariska betydelse. Fortfarande efterfrågar länsstyrelser, kommuner och museer kulturgeografer med antikvarisk kompetens. Den här frågan tänkte jag behandla här med utgångspunkt från Geovetenskapens hus vid Stockholms universitet. Jag sätter alltså in kunskap om historisk geografi och landskapsstudier i svenska förhållanden i ett yrkesinriktat – antikvariskt – perspektiv med en särskild identitet.

En avmastad trotjänare

Något har skett med forskarmiljöerna. Det började i ett läge då en ny nisch bildades på 1990-talet och början av 2000-talet när geografiämnet äntligen återkom som gymnasie- och grundskoleämne i läroprogrammet. Regeringen främjade även vidareutbildning av lärare till forskarkompetens.

Men att försöka rekrytera sådana studenter till forskarutbildning har emellertid inte slagit väl ut i Stockholm. Försök med forskarskolor med inriktning på antikvariskt inriktad landskapsanalys har gjorts. Uppsalainstitutionen har till exempel etablerat en forskarskola för geografilärare med inriktning på licentiatuppsatser. Det har resulterat i en del historisk-geografiska uppsatser, därför att handledarkompetens funnits sedan gammalt. Men det handlar om lösryckta individuella projekt.

Jag tänkte genomlysna den här situationen i Stockholm med en paradigm- och habitusanalys. Det är extra angeläget då ju historieämnet anses vara det som allmän-

heten sedan 1990-talet ägnar ett djupt intresse, inte minst kulturmiljöerna. Sedan 1988 finns dessutom en Kulturmiljölag. Jag tänkte skissa på ett förslag för att bättre tillgodogöra den antikvariska materien i ämnet.

Flaggskepp vid Stockholmsinstitutionen fram till 2010-talet

Thomas Kuhn analyserade 1962 vetenskapliga traditionsbrott med att dela upp forskningstraditionens process i faser. Den förparadigmala fasen innebär att forskningsidéer bärs upp av ett fåtal individer, den lilla gruppen samexisterar jämsides med andra. När sedan det spännande sker att fler dras in i idéprojektet, inleds en omstrukturering grupperna till ett helt segment av idébärare. Denna grupp leder in forskningen i en paradigmfas. Det leder till att övriga forskargrupper trängs ut, en efter en, som i ett gökbo. Kuhns slutnorr är en revolutionsfas där yngre forskare grupperar sig och helt bryter med den äldre i en idérevolution. De nya idéprojekten får överhanden (Holt-Jensen 1977; Kuhn 1962).

En mekanism i den här processen, även om den är en förenkling av verkligheten, är att informationsvärdering eller selektion av kunskap sker såväl hos individer som samhörigheter med en ungefärlig gemensam uppfattning (Bullington & Karlsson 1984). De bildar grupper och till och med typer med olika synsätt (Husserl 1989). Sådana samhörigheter hör ihop med den kontext och organisation där den tillämpas. En kontext byggs således upp av de aktörer som funnit sin nisch att verka ifrån

(Bourdieu 1998). Till denna position hör en habitus bestående av ting, personer, resurser, vanor och upprätthållen attityd till arbetet och den organisation i vilken arbetet utförs.

De aktörer jag syftar på är i första hand lärare och forskare vid en akademisk institution, vilka äger en av staten legitimerad kompetens och idé om informationsvärdering och kunskap. De förutsätts lyda institutionens egna riktlinjer, föreskrifter, policies och legala ramverk, men också observera rådande vetenskapliga paradigmer (Berencreutz 2012; Bourdieu 1998). Samhörigheten regleras av en form av makt. Primärt utgår makten ifrån aktörerna i den organisation där de verkar. De tenderar att bilda hierarkier beroende på omständigheter i det habitus de intar sin position. Vissa aktörer och synsätt tenderar att ta överhand. Det gynnar en viss kontext och syn på kunskap, medan andra utestängs (Berencreutz 2012). Hanteringen av kunskap och information varierar mellan olika typer av organisationer. På en akademisk institution är gränssnitten vitala mot andra verksamheter, till exempel externa finansierare (Berencreutz 2012).

Geografiska institutet på Stockholms högskola i Vasastan

Sedan Sten De Geer utnämns till Stockholms högskolas första professor i geografi 1912 dröjde det till 1929 innan det Geografiska institutet vid Stockholms högskola instiftades med professor Hans W:son Ahlmann som chef (Arrhenius; Boström; Hoppe; Lundqvist; Sannel 2000). På 1930-talet bröt en kulturlandskapsanalytisk gren igenom på institutet, där det svenska geo-

metriska kartmaterialet började bilda källmaterial i det som kallades en unik kulturgeografi i ett visst utvalt område (Helmfrid 1986). Sedan Anna Kristoffersson lagt fram sin avhandling år 1924 vid Lunds universitet med analyser av landskapet i en del av Skåne med hjälp av geometriska lantmäterikartor från historisk tid hade perspektivet börjat få ett tidsdjup. Det dröjde till slutet av 1930-talet innan några fler avhandlingar i detta ämne lades fram igen. Först ut var William-Olsson om huvudstadens geografi från hur läget såg ut 1850 och Gerd Enequist om luledalens kulturgeografi, den förra från Stockholms och den senare från Uppsala universitet (Enequist 1937; William-Olsson 1937). Därefter följde i tur och ordning Gunnar Lindgren om Falbygden i Västergötland från Uppsala universitet, Ivar Moberg från Stockholms högskola om Gotland och Sven Dahl vid Lunds universitet om Skånes näringslivshistoria (Dahl 1942; Lindgren 1939; Moberg 1938). Kulturlandskapet som begrepp sjöattes vid geografiska institutionen i Lund med Sven Björnssons (1946) monografi över Blekinge. Bertil Hedenstierna från Stockholms högskola beskrev Stockholms kulturgeografi (Hedenstierna 1949).

År 1955 utnämndes experten på historisk geografi professor David Hannerberg till institutets chef. Ett par år senare inleddes analyser av kulturlandskapet av Hilbert Andersson och Staffan Helmfrid som disputerade på kulturlandskapet i Östergötland, räknat från båtvetid (Andersson 1957; Helmfrid 1958).

Även internationellt märktes ett stigande intresse för kulturlandskapet och historisk-geografi i forskarsamhället, då en så småningom årlig konferens på området

instiftades år 1957: *The Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape*.

1963: ämnet kulturgeografi på Stockholms universitet

År 1960 är en milstolpe så till vida att högskolan får status som universitet och det privata näringslivet investerar i forskningsmiljöer i medicin i Wennergren Center skrapan invigd 1962 vid Sveaplan i änden av Sveavägen intill Frescatiområdet och Socialhögskolan. Och år 1960 var kulturgeograferna i Stockholm värddar för den permanenta europeiska landskapskonferensen förlagd till Vadstena. Konferensen tillägnades professorn vid stockholmsinstitutionen David Hannerberg. Här deltar till exempel professor Wilhelm Abel och professorn i etnologi Sigurd Erixon (Abel 1961; Erixon 1961). En av förgrundsgestalterna på symposiet vid sidan av professor David Hannerberg var Staffan Helmfrid (Helmfrid 1961). En annan deltagare var kulturgeografen Sven-Olof Lindquist, som disputerade på det fossila landskapet i Östergötland (Lindquist 1968).

Året 1968 då Sven-Olof Lindquist disputerar, hade arkeologi börjat bli en vital stödvetenskap till den historiska geografin (Lindquist 1961; Lindquist 1968). Metoden att förstå kulturlandskapet blir uppenbar. Det måste råda tvär- och mångvetenskaplighet för att nå relevant kunskap. Förutom arkeologer engageras till exempel bebyggelsehistoriker, ortnamnsforskare och kvartärgeologer.

Den antikvariska miljön på institutioner, länsstyrelser, universitet och museer fick nytt bränsle i verksamheten, samtidigt som

allt fler studenter sökte sig till universitet. Widgren inledde i slutet av 1970-talet ett projekt som integrerade den nya digitala tekniken, ett förarbete till ett GIS, i Gotlands historiska markdatabas, tillsammans med institutionens pionjär Gröning på det binära programspråket.

Kulturgeograferna i Stockholm hade år 1972 inrättat sig i det lilla akademiska palatset på Norrtullgatan 2. Forskningsfältet vidgas på 1970-talet till markanvändning, plats- och lokal analys och "long term change" i avgränsade områden, för att låna en term av Stig Welinder professor i nordeuropas arkeologi (Norborg; Nordström; Sporrang; Östman 1973; Carlsson 1979; Roeck-Hansen 1991). I början av 1970-talet kom Torsten Hägerstrands tidsgeografi i ropet. Locknevi-projektet sjösattes, vilket syftar till en total långtidsstudie på individnivå av ett historiskt agrarsamhälle (Gerger 1975; Hoppe & Langton 1979; Persson 1992). Den historisk geografiska paradigmatiske metaberättelsen var kulturlandskapet såsom ett resultat av verkande sociala strukturer, markanvändning och facetter av nyttjande av olika intressen i det post-industriella samhället (Göransson 1977; Nordin 1997; Pallin 1977). År 1986 hade tidskriften *Ymer* historisk geografi som tema. Hela tio av 17 artiklar kom från kulturgeografer i Stockholm. Av dessa innehöll fyra någon form av arkeologisk metod. Året därpå var stockholmsinstitutionen återigen värd för den europeiska permanenta landskapskonferensen. Den lade fokus på historisk geografi (Sporrang 1987). Slående var övervikten för anglo-saxiska forskare på konferensen. På 1980-talet växte den tidsborrande landskapsanalysen då det tvärve-

tenskapliga Ystadsprojektet sjosattes med kulturgeografer inblandade.

Några år senare hölls det svenska museiåret, med utställningar och seminarier runtom i landet med de ledande föreläsarna i museivärlden. Rekryteringen av doktorander med historisk geografisk inriktning fortsatte. Professor Ulf Sporrong meddelade att det gamla spörsmålet om ett nybyggt Geovetenskapens hus i Frescati nu skulle bli verklighet.

Från Riksantikvarieämbetet märktes en efterfrågan på kompetens om analyser av kulturlandskapet med utgångspunkt från rektifierade lantmäterikartor (Tollin 1991). Institutionen var också huvudman i utarbetandet av Sveriges Nationalatlas del om kulturlandskapet som utkom år 1994, medan arkeologer helt dominerade utarbetandet delen om kulturmiljövärden samma år (Sveriges Nationalatlas 1994a; Sveriges Nationalatlas 1994b).

1997: ämnet kulturgeografi i Geovetenskapens hus

Det är i det här skedet som det börjar märkas en kursändring med en förskjutning bort från de arkeologiska metoderna i ämnen rörande svenska fältlokaler. Sedan Catharina Mascher lagt fram sin monografi över de sydsvenska stenröseområdena år 1993 och Bengt Windelhed sin lokalanalys av Barknåre by år 1995, dröjde det till 2004 till nästa avhandling i kulturgeografi där arkeologiska metoder tillämpades (Antonson 2004; Mascher 1993; Windelhed 1995). Det var istället de geometriska lantmäterikartorna och folkbokföringsmaterialet som tog överhanden för analyser av odlingssystem och ägostrukturer (Berg 2003; Bonow 2005; Gräslund Berg 2004; Jans-

son 1998; Sporrong & Wennersten 1995; Wennersten 2001; Wennersten 2002; Vestbö Franzén 2005). Intresset för storjordbruk har också lyfts fram, till exempel dess inverkan på det lokala politiska landskapet (Berencreutz 1997; Berg 2003; Tollin 1999; Törnqvist 2008).

Sedan 1994 har enheten för agrarhistoria inrättats på SLU i Ulltuna, där Janken Myrdal är professor. SLU har som lärosäte skaffat sig en profil som ett säte för landskapsanalys, både som historia och som en del i framtida landskap. En plantskola finns i högskolan i Kristianstad, där studenter kan läsa tre terminer i landskapshistoria.

För att återvända till Geovetenskapens hus så utgav lärare på institutionen en antologi på temat historisk geografi, "Med landskapet i centrum" (2003). En antologi utkom även i Ymer på temat år 2010 och år 2011 var institutionen ansvarig för Nationalatlasens utgåva om det moderna jordbrukslandskapets omvandling (Sveriges Nationalatlas 2011). En rad avhandlingar från 2010 till 2012 har behandlat historiska teman (Björklund 2010; Lagerqvist 2011; Strandin Pers 2012).

Av dessa verk märks förskjutningen tydligt från arkeologiskt anknutna problem i till exempel förhistorisk bebyggelsehistoria. Överhuvud har en spricka till den antikvariska yrkeskåren och kontakten med fältlokaler eller platsen vuxit fram. Såväl termen kulturlandskap har börjat sjunka i frekvens i forskarsamhället, som förståelsen för det börjat blekna i metaberättelsen. Ett undantag är antologin "Agrarhistoria på många sätt" (2009).

Professor Mats Widgren hävdar (Widgren 2003) att Riksantikvarieämbetet bätt-

re sköter landskapshistoriska projekt i Sverige på grund av höga omkostnader. Men på kort tid har läget förändrats tekniskt. För det första är till exempel fosfatkarteringar relativt kostnadseffektiva och kulturgeograferna i Stockholm tillämpar av tradition en testrutemetod vad avser utgrävningar (inte ens i nivå med arkeologiska utredningsgrävningar) och GIS-inmätningar av egna fältkartor sker på 10-talet digitalt, snart per satellit. Rönjningsområden på sydsvenska höglandet 2003). För det andra rör det sig om någonting mer än projekt; om en kompetens i antikvariens yrkesutövning. Istället har uppmärksamheten riktats mot breda teman som jordbrukets struktur-omvandling under 1900-talet.

Omkring 1990 rådde en period då möjligheten fanns för egna projekt på doktorandens initiativ. Det var rationellt på det historisk geografiska fältet eftersom en kvalificering i forskning sammanföll med en kvalificering till antikvariska tjänster, även säsongsbundna. De båda sektorerna befruktade varandra med *inputs*, till och med en välskriven B- eller C-uppsats kunde uppmärksammas inom det professionella kollegiala fältet.

Det är ett fält jag anser vara det mest fruktbara för historisk-geografer, att återfinna den antikvariska identiteten även akademiskt.

Yrkesutbildningar och specialistkompetens – en ny nisch

Jag utgår ifrån värderingen att kunna erbjuda en yrkesutbildning vad avser historisk-geografi vid akademien. Jag har i det avseendet den historiska institutionens yrkesutbildning till arkivarie i Stockholm som instiftades här för för-

sta gången på 1970-talet som sinnebild. Likheter är många. Det rör sig om en kår med hög grad av identitet. Samtliga av dem är ständigt ute efter uppdateringar av sin kompetens under yrkeslivet och står oftast med ett ben i antikvariens kanoniska vagn.

En väl marknadsförd antikvarisk examen av det slaget, med goda möjligheter att fördjupa sig i specialistkompetens, kan innebära att länsstyrelser och museer kan vara beredda att örönmärka finansiering åt personal som borde vidareutbildas, eller få den möjligheten som en del av sin utveckling i karriären. Hur borde behörigheten till en sådan Masterutbildning se ut?

Jag vill ta fasta på principen om en handfast yrkesexamen. Vägen för rekrytering borde gå via pedagogiska miljöer som sedan länge haft det antikvariska yrkeslivet som delmål och där praktik ingått som ett naturligt moment. Till exempel en byggnadsantikvarisk examen borde leda hit, liksom liknande kulturhistoriskt inriktade examina vid andra lärosäten. Närmast den etnologiska institutionens kandidatprogram för museer och kulturarv vid Stockholms universitet.

Åtgärder anser jag alltid måste tålas att diskuteras. Den omständigheten att kulturgeografin har börjat bli ett släpande hjul i antikvariernas kanoniska vagn gör att jag som grundbult för verksamheten vill befordra ett ökat samarbete som kursgivare i närliggande program.

För att börja med huvudfrågan: en Master borde inrättas för en antikvarisk yrkesmeriterande fördjupning där färdighet ges i analyser av kulturlandskapet. Denna tvååriga Master utbildning skulle innebära både en färdighet till en antikvarisk tjänst,

till exempel i kartframställning och analyser av geografisk data i GIS-program, och en kvalifikation till forskning. Spåret leder då närmast via kulturvetarprogrammet med sin praktik och kandidatprogrammet för museer och kulturarvet, till Masterkursen i kulturarvet på den konsthistoriska institutionen.

Jag ser att en första förbättring vore att denna Master på konsthistoriska institutionen skulle ge rätt till en yrkesexamen, till exempel benämnd ”yrkesexamen till antikvarie”, givetvis med tillskott av rikliga stoff från kulturgeograferna i Geovetenskapens hus.

Slutsatser

Den antikvariskt inriktade historisk-geografien med betoning på vissa unika svenska fältlokaler har tynat bort. Beträffande situationen i Stockholm har historisk geografiska forskare en given roll att förstärka den antikvariska identiteten i kunskapsstoffet särskilt mot bakgrund av samhällets intentioner med antagandet av en Kulturmiljölag och allmänhetens starka intresse för dessa miljöer. Och det stärker samtidigt såväl läraryrkena som planerarnas kompetens. Det finns möjligheter att fördjupa samarbetet med konsthistoriska institutionen med avseende på kulturvetarprogrammet och Masterkurser på samma institution inriktade på kulturarvet samt den etnologiska institutionen beträffande dess kandidatprogram för museer och kulturarv. Masterkursen borde kompletteras med en signalerande yrkesexamen. Även specialistkompetensen hos yrkesverksamma har en given stödpoint här. När det gäller kvalifikation till forskning borde privat finansierade solventa

doktorander liksom redan yrkesverksamma komma i fråga till antagning i högre utsträckning. Riksantikvarieämbetet har idag så många uppdrag från Riksdagen så att de borde kunna fördelas på minst en till nyinrättad kulturmiljövårdande myndighet.

De uppdrag myndigheten har beklåtts med har dessvärre trängt ut både den antikvariska och förhistoriska kompetensen och dess uppdrag så att dess benämning inte alls längre överensstämmer med dess nuvarande innehåll. Det kan delvis bero på att intentionen i Kulturmiljölagen är för snäv och behöver omformuleras så att kulturlandskapets vård som intellektuellt kulturminne hävdas mycket starkare. Det behövs en svensk Kulturarvslag. Denna politik och den omfördelning av utgrävningssuppdrag till privata entreprenörer som skett borde utvärderas med remisser av regering och Riksdag.

Referenser

- Abel, William (1961) Verdorfung und Gutsbildung in Deutschland zu Beginn der Neuzeit, *Geografiska Annaler* 43: 1–7.
- Agrarhistoria på många sätt. 28 studier om människan och jorden* (2009) Liljewall, Britt; Flygare, Iréne; Lange, Ulrich; Ljunggren, Lars; Söderberg, Johan (red.) Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, Stockholm.
- Andersson, Hilbert (1957) *Studier i det gamla kulturlandskapet i sydöstra Skåne*, Stockholms högskola, Stockholm.
- Antonson, Hans (2004) *Landskap och ödesbölen. Jämtland före, under och efter den medeltida agrarkrisen*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Arrhenius, Gunnar; Boström, Kurt; Hoppe, Gunnar; Lundqvist, Jan; Sannel, Bertil (2000) *Männen i våra salar. En skrift om männen*

- som givit namn åt de fem stora föreläsningssalarna i Geovetenskapens Hus, Stockholms universitet, Stockholm.
- Berencrutz, Magnus (1997) Gods och landbönder i västra Estland. Herravälde, resursutnyttjande och böndernas arbetsböroda under den svenska stormaktstiden, *Kulturgeografiskt seminarium 5/97*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Berencrutz, Magnus (2012) *Synsätt på värdering av information och informationsvärdering av kulturarv i organisationer*, Historiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm.
- Berg, Johan (2003) *Gods och landskap. Jordägande, bebyggelse och samhälle i Östergötland 1000–1562*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Björklund, Annika (2010) *Historical Urban Agriculture. Food Access to Land in Swedish Towns*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Björnsson, Sven (1946) *Blekinge: en studie av det blekingska kulturlandskapet*, Lunds universitet, Lund.
- Bonow, Madeleine (2005) *Gård, gräns, giftermål. Familjestrategiers betydelse för markens och landskapets utformning i Norra Åsarps socken, Västergötland ca 1640–1850*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Bourdieu, Pierre (1998) *Practical Reason. On the Theory of Action*, Stanford.
- Bullington, Jennifer & Karlsson, Gunnar (1984) Introduction to phenomenological psychological research, *Scandinavian Journal of Psychology* 25: 51–63.
- Carlsson, Dan (1979) *Kulturlandskapets utveckling på Gotland*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Dahl, Sven (1942) *Torna och Bara: studier i Skånes bebyggelse och näringsgeografi före 1860*, Lunds universitet, Lund.
- Enequist, Gerd (1937) *Nedre Luledalens byar. En kulturgeografisk studie*, Uppsala universitet, Uppsala.
- Erixon, Sigurd (1961) Swedish villages without systematic regulation, *Geografiska Annaler* 43: 57–74.
- Gerger, Torvald (1975) Locknevioprojektet. I. Utbildning och samhällets organisation och utveckling. II. Locknevi i några tidsbilder, *Kulturgeografiskt seminarium 5*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Gräslund-Berg, Elisabeth (2004) *Till prästens bruk och nytta. Jord till prästgårdar i Sverige under medeltid och tidigmodern tid*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Göransson, Sölve (1959) *Field and village on the Island of Öland: a study of the genetic compound of an east Swedish rural landscape*, Uppsala universitet, Uppsala.
- Göransson, Ulla (1977) *Kulturlandskapsförändring och samhällsutveckling. Ekonomisk undersökning av rumsliga förändringar av kulturlandskapet i Torstuna socken i Uppland från 0 till 1650*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Hannerberg, David (1971) *Svenskt agrarsamhälle under 1200 år: gård och åker, skörd och boskap*, Stockholm.
- Hedenstierna, Bertil (1949) *Stockholms skärgård. Kulturgeografiska undersökningar i Värmdö gamla skeppslag*, Stockholms högskola, Stockholm.
- Helmfrid, Staffan (1958) *Östergötland "Västansång"*. Studier över det äldre kulturlandskapet och dess genes, Stockholms högskola, Stockholm.
- Helmfrid, Staffan (1961) The storskifte, enskifte and laga skifte in Sweden – general features, *Geografiska Annaler* 43: 114–129.
- Helmfrid, Staffan (1986) Agrarlandskapsforskningen i Sverige – en historik, *Ymer* 106: 13–17.
- Holt-Jensen, Arild (1977) *Geografiens innehåll og metoder*, Bergen-Oslo-Tromsø.
- Hoppe, Göran & Langton, John (1979) Country-side and Town in Industrialisation: A Micro-level Approach to Development in Nineteenth Century Sweden, *Kulturgeografiskt seminarium 7*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Husserl, Edmund (1989) *Fenomenologins idé. Modern filosofi och samhällsteori*, Göteborg.
- Jansson, Ulf (1998) *Odlingssystem i Vänerom-*

- rådet. *En studie av tidigmodernt jordbruk i Västsverige*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Kristiansson, Anna Lisa (1947) Kulturgeografiska studier i Stockholms norra skärgård, *Geografiska Annaler* 29: 48–127.
- Kristoffersson, Anna (1924) *Landskapsbildens förändringar i norra och östra delen av Färs härad under de senaste tvåhundra åren*, Lunds universitet, Lund.
- Kuhn, Thomas S. (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago.
- Lagerqvist, Maja (2011) *Torpets transformationer. Materialitet, representation och praktik från år 1850 till 2010*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Lindgren, Gunnar (1939) *Falbygden och dess närmaste omgivning vid 1600-talets mitt*, Uppsala universitet, Uppsala.
- Lindquist, Sven-Olof (1961) Some investigations of field-wall areas in Östergötland and Uppland, *Geografiska Annaler* 43: 205–220.
- Lindquist, Sven-Olof (1968) *Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Östergötland*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Mascher, Catharina (1993) Förhistoriska markindelningar och röjningsröseområden i Västsveriges skogsbygder, *Kulturgeografiskt seminarium* 2/93, Stockholms universitet, Stockholm.
- Moberg, Ivar (1938) *Gotland um das Jahr 1700. Eine kulturgeographische Kartenanalyse*, Stockholms högskola, Stockholm.
- Norborg, Knut; Nordström, Olof; Sporrang, Ulf; Östman, Peter (1973) *Svensk landsbygd. Kulturgeografiska studier av markanvändning, bebyggelse och miljö*, Stockholm.
- Pallin, Brita (1977) *Bälg och bondelag. Några drag i jordfördelning och uppodling i Västerdalarnas södra del 1539–1670*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Persson, Christer (1992) *Jorden, bonden och hans familj. En studie av bondejordbruket i en socken i norra Småland under 1800-talet, med särskild hänsyn till jordägande, sysselsättning och familje- och hushållsbildning*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Regeringen (2011) *Regleringsbrev för budgetåret 2012 avseende Riksantikvarieämbetet*, Stockholm.
- Regeringen (2013) *Regleringsbrev för budgetåret 2014 avseende anslag 1:4 Lönebidrag och Samhall m.m. gällande kulturarvslyftet*, Stockholm.
- Rock-Hansen, Birgitta (1991) *Township and Territory. A study of rural land-use and settlement patterns in Åland c. A.D. 500–1550*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Röjningsröseområden på sydsvenska höglandet. Arkeologiska, kulturgeografiska och vegetationshistoriska undersökningar* (2003) M Widgren (red) i samarbete med Riksantikvarieämbetet, Stockholms universitet, Stockholm.
- Sporrang, Ulf (1971) *Kolonisation, bebyggelseutveckling och administration. Studier i agrar kulturlandskapsutveckling under vikingatid och tidig medeltid med exempel från Uppland och Närke*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Sporrang, Ulf (1985) *Mälarbygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk-geografiskt perspektiv*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Sporrang, Ulf (1987) *The Transformation of Rural Society, Economy and Landscape: Papers from the 1987 Meeting of the Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Sporrang, Ulf & Wennersten, Elisabeth (1995) *Marken, gården, släkten och arvet. Om jordägandet och dess konsekvenser för människor, landskap och bebyggelse i Tibble och Ullvi byar, Leksands socken 1734–1820*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Strandin Pers, Annika (2012) *Mark i marginalen. Drivkrafter, pionjärer och myrodlingsskapskap*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Sveriges Nationalatlas (1994a) *Kulturlandskapet och bebyggelsen*, temaredaktör Staffan Helmfriid, Höganäs.
- Sveriges Nationalatlas (1994b) *Kulturminnen och kulturmiljövård*, temaredaktör Klas-Göran Selinge, Höganäs.

- Sveriges Nationalatlas (2011) *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900*, tema-redaktör Ulf Jansson, Stockholm.
- Tollin, Clas (1991) *Ättebackar och ödegården: De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövården*, Stockholm.
- Tollin, Clas (1999) *Rågångar, gränshallar och ägoområden. Rekonstruktion av fastighetsstruktur och bebyggelseutveckling i mellersta Småland under äldre medeltid*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Torbrand, Dagny (1963) *Johannishus fideikommiss intill 1735*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Törnqvist, Anders (2008) *Bergsbruk och aristokrati. Järnhantering, jordbruk och landskap i Norbergs bergslag 800–1580*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Wennersten, Elisabeth (2001) *Gården och familjen. Om jordägandet och dess konsekvenser för människor, landskap och bebyggelse i Säljesta by, Ytterhogdals socken 1734–1826*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Wennersten, Elisabeth (2002) *Gårdar och folk i skogsbygd. Om jordägandet och dess konsekvenser för människor, landskap och bebyggelse i Ängersjö by, Ytterhogdals socken 1734–1815*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Vestbö Franzén, Aadel (2005) *Råg och rön. Om mat, människor och landskapsförändringar i norra Småland, ca 1550–1700*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Widgren, Mats (1983) *Settlement and farming systems in the early Iron Age*, Stockholms universitet, Stockholm.
- Widgren, Mats (2003) *Sjutton år av historisk geografisk forskning i Stockholm*, Ulf Jansson (red.) *Med landskapet i centrum. Kulturgeografiska perspektiv på nutida och historiska landskap*, Stockholms universitet, Stockholm.
- William-Olsson, William (1937) *Huvuddragen i Stockholms geografiska utveckling 1850–1930*, Stockholms högskola, Stockholm.
- Windelhed, Bengt (1995) *Barknåre by. Markanvändning och bebyggelse i en uppländsk by under tusen år*, Stockholms universitet, Stockholm.

Magnus Berencreutz är filosofie licentiat och doktorand vid
Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
E-post: magnus.berencreutz@humangeo.su.se